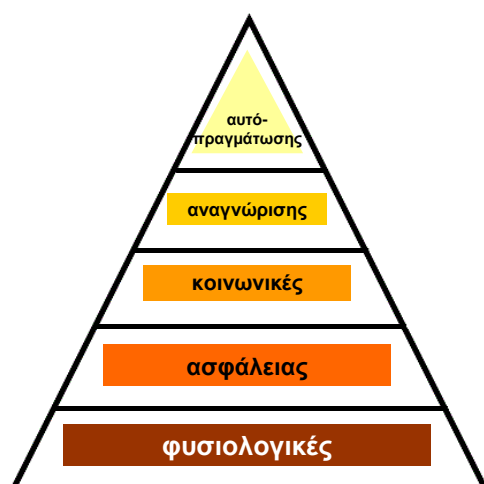

Κατηγορίες Ανάγκης & Επιθυμίας κατά Maslow

Δρ. Α. Κουμπαρέλης

Το 1943, σε σχετικό άρθρο με τίτλο “A Theory of Human Motivation”, ο Maslow δημοσίευσε τη θεωρία της «ιεράρχησης» των ανθρώπινων αναγκών, την οποία αργότερα ενσωμάτωσε στο βιβλίο *Motivation and Personality*¹, υποστηρίζοντας ότι οι ανθρωπινές ανάγκες διατάσσονται ιεραρχικά: «είναι αλήθεια», έγραφε, «ότι ο άνθρωπος μπορεί να ζήσει μόνο με ψωμί. Αλλά τί γίνεται με τις επιθυμίες του όταν υπάρχει άφθονο ψωμί κι όταν η κοιλιά του είναι από χρόνια γεμάτη; Τότε αμέσως άλλες (“ανώτερες”) ανάγκες αναδύονται, που δεν σχετίζονται με την πείνα, και οι οποίες επικρατούν στον οργανισμό του. Και όταν κι αυτές με τη σειρά τους ικανοποιηθούν, νέες ακόμα υψηλότερες ανάγκες προκύπτουν και ούτω καθ’ εξής. Αυτό

είναι που εννοούμε λέγοντας ότι οι βασικές ανθρώπινες ανάγκες οργανώνονται σε μια ιεραρχία σχετικής προ-δραστικότητας (prepotency)»².

Σχήμα 1: Η πυραμίδα των αναγκών του Maslow (αρχική εκδοχή).

Μετά από κλινικές έρευνες που σκοπό είχαν την αποκωδικοποίηση των παραγόντων που κινητοποιούν την ανθρώπινη συμπεριφορά, ο Maslow κατέληξε σε πέντε κατηγορίες αναγκών (βλέπε Σχήμα 6.1) τις οποίες διαβάθμισε ως εξής: **α. φυσιολογικές** (ή βιολογικές) ανάγκες (biological and physiological needs), όπως τροφή, νερό, ύπνος, θέρμανση, σεξ κ.α., **β. ανάγκες ασφάλειας** (safety needs), δηλαδή τις ανάγκες για στέγαση, για υγεία και προστασία, για δουλειά, για κάλυψη σε περίπτωση ατυχήματος, για σύνταξη κ.ά., **γ. κοινωνικές** ανάγκες (love and belongingness needs), που σχετίζονται με τη φυσική τάση του ατόμου να εντάσσεται σε ομάδες, **δ. ανάγκες αναγνώρισης** (esteem needs), που αφορούν την επιθυμία του ατόμου να είναι αποδεκτός στον κοινωνικό του περίγυρο

¹ Maslow Abraham H., 1954, *Motivation and Personality*, New York: Harper & Row – το συγκεκριμένο βιβλίο υπάρχει και στην ελληνική με τίτλο *Κίνητρα και Προσωπικότητα*, μτφρ. Ρ. Καρακατσάνη, επιμ. Α. Λασκαράτος, εκδ. Αιώρα, Αθήνα, 2011.

² Maslow, ό.π., 1943, σ. 375.

και **ε. ανάγκες αυτο-πραγμάτωσης** (self-actualization), που αφορούν την εκπλήρωση μιας αποστολής, επιτεύγματος όπως, για παράδειγμα, η συγγραφή μιας ποιητικής συλλογής ή ενός επιστημονικού συγγράμματος.

Από το τρίτο επίπεδο ανάγκης και μετά και πολύ περισσότερο στα δύο τελευταία επίπεδα της πυραμίδας του Maslow είναι μάλλον φαιδρό να επιμείνουμε στη χρήση της λέξης «ανάγκη» καθώς σημασιολογικά η έννοια «επιθυμία» είναι πολύ πιο ακριβής για να περιγράψει την ανθρώπινη συμπεριφορά. Όπως επισημαίνει ο Rogers³, «ο Maslow προσέδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια της αυτοπραγμάτωσης, που αποτελεί μία διαδικασία πλήρους ωρίμανσης και ανάπτυξης του ατόμου»⁴.

Το μοντέλο το πέντε σταδίων του Maslow επεκτάθηκε από τον ίδιο αργότερα για να συμπεριλάβει δύο ακόμα στάδια, τις **γνωστικές** και **αισθητικές**⁵ ανάγκες (cognitive and aesthetic needs), οι οποίες παρεμβάλλονται μεταξύ των κοινωνικών αναγκών και των αναγκών αναγνώρισης, με τις πρώτες να αφορούν τη γνώση (knowledge) και το νόημα (meaning) στη ζωή κάποιου και, τις δεύτερες, την αναζήτηση ομορφιάς και ισορροπίας (beauty and balance) στην καθημερινότητά του. Λίγο αργότερα, ο Maslow πρόσθεσε ένα ακόμα στάδιο αναγκών, το οποίο τοποθέτησε ιεραρχικά μετά από αυτό της αυτο-πραγμάτωσης, τις οποίες και ονόμασε **ανάγκες υπερβατικότητας**⁶ (transcendence needs), για να αναφερθεί στη βοήθεια που προσφέρει κάποιος σε κάποιον τρίτο ώστε να πετύχει και «κείνος με τη σειρά του τη δική του αυτό-πραγμάτωση»⁷.

Οι φυσιολογικές ανάγκες, όπως και οι ανάγκες ασφάλειας επίσης, ικανοποιούν τα “ζωικά” ένστικτα του ανθρώπου, αφορούν τη βιοσυντηρητική του υπόσταση κυρίως και ανήκουν στην ομάδα εκείνων των αναγκών που εμφορούνται από την έλλειψη (ενδεχομένως και το φόβο), ενώ αντίθετα οι κοινωνικές ανάγκες και οι ανάγκες αναγνώρισης εκπληρώνουν το κοινωνικώς προσδοκώμενο και, ως εκ

³ Rogers C., 1951, *A theory of personality and behavior*, London: Constable.

⁴ Η Ιεράρχηση των Ανθρώπινων Αναγκών κατά τον Maslow, βλέπε σχετικά

<http://socialpolicy.gr/2013/11/%CE%B7-%CE%B9%CE%B5%CF%81%CE%AC%CF%81%CF%87%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF%80%CE%AF%CE%BD%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%BA%CE%B1.html> – ημερ. ανάκτ. 12-2-13.

⁵ Maslow Abraham H., 1954, *Motivation and Personality*, New York: Harper & Row.

⁶ Maslow Abraham H., 1970β, *Religions, values, and peak experiences*, New York: Penguin – πρωτοδημοσιεύτηκε το 1964.

⁷ SimplyPsychology, Maslow’s Hierarchy of Needs, “The expanded hierarchy of needs”, του Saul McLeod, διαθέσιμο στο <http://www.simplypsychology.org/maslow.html> - ημερ. ανάκτ. 5-11-215.

τούτου, δηλώνουν την εξάρτηση του ατόμου από το κοινωνικό του περιβάλλον – δηλαδή τους άλλους. Για τον Maslow όλες οι ανάγκες λειτουργούν ως κίνητρα που ωθούν τα άτομα σε σκέψεις και πράξεις που αποσκοπούν στην ικανοποίησή τους. Ωστόσο, οι εκπληρωμένες ανάγκες είτε μειώνουν την ένταση της έλλειψης επαναφέροντας το άτομο σε κατάσταση ισορροπίας, είτε συμβάλλουν στην ανάπτυξη του λειτουργώντας ως μακρινοί στόχοι.

Μια αντίστοιχη διαβάθμιση των ανθρώπινων αναγκών βρίσκουμε στο έργο του Alderfer⁸, ο οποίος, βασιζόμενος στη θεωρία του Maslow, σύμπτυξε τις ανάγκες από πέντε σε τρεις: α. «**ύπαρξης**» (existence), που αφορούν τις ανάγκες επιβίωσης και αντιστοιχούν στις «φυσιολογικές» ανάγκες και τις ανάγκες «σιγουριάς» του Maslow, β. «**σχέσεων**» (relatedness), που χαρακτηρίζουν την ανάγκη για κοινωνικές σχέσεις και αντιστοιχούν στις κοινωνικές ανάγκες του Maslow, και γ. «**ανάπτυξης**» (growth), που περιλαμβάνουν την ανάγκη για ανάπτυξη και αντιστοιχούν στις ανάγκες «αναγνώρισης» και «αυτό-πραγμάτωσης» του Maslow⁹.

Κατά τον Maslow η ψυχολογική ανάπτυξη του ανθρώπου σκιαγραφείται μέσω της μετάβασής του από τις φυσιολογικές στις κοινωνικές ανάγκες. Στο πλαίσιο λοιπόν της ταξινόμησης των πέντε σταδίων (ή επιπέδων) ανάγκης, ο Maslow διατύπωσε τρεις σημαντικές προτάσεις που εξηγούν τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η διαδικασία της παρακίνησης (motivation). Πρώτη: η προσπάθεια του ανθρώπου να ικανοποιήσει τις ανάγκες του είναι αέναη. Δεύτερη: όσο περισσότερο ικανοποιείται μια ανάγκη ενός ανθρώπου τόσο λιγότερο τον παρακινεί, χωρίς όμως ποτέ να εξαλείφεται. Τρίτη: η ικανοποίηση μιας ανώτερης ανάγκης προϋποθέτει την ικανοποίηση μιας κατώτερης ανάγκης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι αναγκαία η πλήρης ικανοποίηση της για να εκδηλωθεί η επιθυμία για μια ανώτερη ανάγκη.

⁸ Alderfer Clayton P., “An Empirical Test of a New Theory of Human Needs; Organizational Behaviour and Human Performance”, Vol. 4, (2), 1969, σσ. 142–175 και Alderfer C.P., 1972, *Existence, Relatedness, and Growth; Human Needs in Organizational Settings*, New York: Free Press.

⁹ Εκτός του Alderfer, για τον οποίο έγινε ήδη μικρή σχετική αναφορά, λόγω της ομοιότητας των αναλύσεων του με τον Maslow, υπάρχουν κι άλλες θεωρίες που εστιάζουν στη “φύση” της παρακίνησης (οι περισσότερες έργα βιομηχανικών ψυχολόγων, της ίδιας περίπου εποχής), όπως η «Θεωρία της Κάλυψης των Επικτήτων Αναγκών» του McClelland (1953, 1961), η «Θεωρία των Δύο Παραγόντων» του Herzberg (1959) και η «Θεωρία Χ και Ψ» του McGregor (1960), αλλά και θεωρίες που εστιάζουν στη “διαδικασία” της παρακίνησης όπως η «Θεωρία της Δικαιοσύνης» του Adams (1965), η «Θεωρία των Προσδοκιών» του Vroom (1964), η «Θεωρία της Στοχοθέτησης» του Locke (1968), η «Θεωρία της αποτελεσματικότητας» του Bandura (1977) και η «Θεωρία της Αυτοδιάθεσης» των Deci και Ryan (1985), για τις οποίες δεν κρίνεται αναγκαία κάποια αναφορά, καθώς το περιεχόμενό τους έχει μάλλον managerial χαρακτήρα.

Ο Maslow¹⁰ υποστήριξε ότι ο βαθμός παρακίνησης¹¹ του ανθρώπου επηρεάζεται από το βαθμό μη ικανοποίησης των αναγκών του: δηλαδή, οι ανάγκες έχουν παρακινητική ισχύ μόνο στο βαθμό που δεν ικανοποιούνται¹². Ο ίδιος υποστήριξε επίσης ότι δεν είναι εφικτή η απόλυτη ικανοποίηση των αναγκών και ότι, σε γενικές γραμμές, όλα τα επίπεδα αναγκών ικανοποιούνται μερικώς, με το ποσοστό τους να φθίνει καθώς αναβαίνουμε από τη βάση της “πυραμίδας” του προς την κορυφή.

Παρότι η ιεράρχηση των αναγκών του Maslow (γνωστή και ως “πυραμίδα του Maslow”) είναι αρκούντως τεκμηριωμένη και ευρέως αποδεκτή, η διάκριση των αναγκών σε βιολογικές και κοινωνικές εγείρει επιφυλάξεις, στο βαθμό που στη μεταξύ τους διαφοροποίηση από επίπεδο σε επίπεδο υπεισέρχεται ο παράγων της υποκειμενικότητας. Για παράδειγμα η ανάγκη σίτισης κάποιου καλύπτεται με ένα κουλούρι αλλά και με ένα γεύμα σ’ ένα ακριβό εστιατόριο, όπως και η ανάγκη για στέγαση από μια γκαρσονιέρα ή μια έπαυλη. Η ανάγκη κοινωνικότητας δε, καλύπτεται από μια εφήμερη ερωτική σχέση, από μια φιλία αλλά και από το γάμο – διαφορά που θέτει υπό αμφισβήτηση την ιδέα ότι η μετάβαση σε ένα επόμενο επίπεδο ανάγκης προϋποθέτει την πλήρη ικανοποίηση μιας ανάγκης ενός προηγούμενου επιπέδου. Είναι αληθές ότι η ικανοποίηση μιας ανάγκης είναι ποσοτικά και ποιοτικά

¹⁰ Maslow H. Abraham, 1955/1962, *Η ψυχολογία της ύπαρξης*, μτφρ. Σ. Ανδρεοπούλου, εκδ. Δίοδος, Αθήνα.

¹¹ Οι προβληματισμοί που σχετίζονται με την έννοια «ανάγκη» συμπορεύονται με τις αντίστοιχες της «υποκίνησης» και των «κινήτρων», τη θεωρητική καταγωγή των οποίων (ιδιαίτερα των δεύτερων) συναντάμε στο έργο του Freud. Δεν είναι της παρούσης όμως να αναλυθούν εδώ, αξίζει ωστόσο να επισημανθεί ότι έννοιες «υποκίνησης» και «κίνητρο» συναπαντώνται, συχνά σε βαθμό ταύτισης, σ’ ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας, είτε αυτή εκπορεύεται από τη σκοπιά της Διοίκησης Επιχειρήσεων (βλέπε Ζαβλάνος Μ. 1998, Κουτούζης 1999, Χατζηπαντελή Π. 1999, Μακρυγιωργάκης 2001, Μάρκοβιτς Γ. 2002, Παππαλεξανδρή Ν. & Μπουραντάς Δ. 2003, Τερζίδης Κ. & Τζωρτζάκης Κ. 2004, Σαρμανιώτης, 2005 κ.ά.), είτε από αυτή της Παιδαγωγικής (βλέπε Κωσταρίδου-Ευκλείδη Αν. 1998, Τριλιανός, Α. 2002, Μαριδάκη-Κασσωτάκη Α. 2009, Κωνσταντίνου Ι. 1998, Σαΐτη Α. 2000 κ.ά.), όπου η ελληνόγλωσση βιβλιογραφία είναι αρκετά πλούσια.

- Οι σύγχρονοι ορισμοί των εννοιών της «υποκίνησης» και των «κινήτρων» έχουν ως εξής: η υποκίνηση αφορά «τις διεργασίες-διαδικασίες που εξηγούν την ένταση, την κατεύθυνση και την επιμονή των προσπαθειών ενός ατόμου για την απόκτηση του στόχου» (βλέπε Robbins S.P. και Judge T.A., 2007, *Organizational Behaviour*, New Jersey: Pearson Prentice Hall, σ. 186 – ελληνική έκδοση ως *Οργανωσιακή συμπεριφορά: Βασικές έννοιες και σύγχρονες προσεγγίσεις*, εκδ. Κριτική, Αθήνα. 2011), ενώ ως κίνητρα ορίζονται «η εσωτερική κατάσταση που μας ξεσηκώνει να δράσουμε, μας ωθεί σε διάφορες κατευθύνσεις και μας κρατά επικεντρωμένους σε συγκεκριμένες δραστηριότητες» και ταυτόχρονα «διεγείρουν, κατευθύνουν και ενοποιούν τη συμπεριφορά του ατόμου» (βλέπε Elliott S., Kratochwill T., Cook, J. και Travers J., 2008, *Εκπαιδευτική Ψυχολογία: αποτελεσματική διδασκαλία αποτελεσματική μάθηση*, μτφρ. Μ. Σόλμαν και Φ. Καλύβα, επιμ. Α. Λεονταρή και Ε. Συγκολλίτου, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σ. 433).

¹² Σ’ ένα πρώτο επίπεδο, η άποψη αυτή μοιάζει να συγκρούεται με την αντίστοιχη του Lacan, που ισχυρίζεται πως όσο περισσότερο ικανοποιείται μιας ανάγκης τόσο πιο δυνατή επιστρέφει πίσω αυτή, ως αίτημα (ή ως έλλειψη), στην πηγή της – βλέπε σχετικά Κεφάλαιο 2 της παρούσης.

απροσδιόριστη και κατά συνέπεια υποκειμενική. Πολλοί άνθρωποι είναι εξαιρετικά ολιγαρκείς στις φυσιολογικές (ή βιολογικές) τους ανάγκες, με αποτέλεσμα να αναζητούν περισσότερο την κοινωνική αναγνώριση, ενώ αντίθετα άλλοι αισθάνονται διαρκώς ανικανοποίητοι παρά την αφθονία των αγαθών που έχουν στην κατοχή τους. Μια ακόμη παρατήρηση που αφορά τη διαβάθμιση αναγκών του Maslow είναι ότι πολλοί άνθρωποι, ανάλογα με την παιδεία ή τις δεξιότητές τους, επιδιώκουν την ταυτόχρονη κάλυψη αναγκών διαφορετικών επιπέδων. Ο ίδιος ο Maslow, αναφερόμενος στις “ανώτερες” ανάγκες, επισημαίνει ότι η ικανοποίηση που σχετίζεται με την κοινωνική αναγνώριση είναι μάλλον ακόρεστη και, επίσης, ότι υπάρχουν περιπτώσεις ατόμων όπου η μη ικανοποίηση μιας κατηγορίας ανάγκης μπορεί να τους οδηγήσει στην παραίτηση από κάθε επιθυμία ικανοποίησής της. Κατά τον ίδιο, η ένταση των αναγκών δεν προσδιορίζεται μόνο από το άτομο, αλλά και από το κοινωνικό του περιβάλλον και, επίσης, μια κακή οικονομική συγκυρία αυξάνει την ένταση των αναγκών ασφάλειας. Μια ακόμη αδυναμία της θεωρίας του είναι ότι παραβλέπει το μακροπρόθεσμο σχεδιασμό του ανθρώπου, ο οποίος σε διάφορες φάσεις του μπορεί να παρακινείται από κάποιες κατηγορίες αναγκών και να παρακάμπτει κάποιες άλλες. Για παράδειγμα, η επιθυμία εκπλήρωσης ενός ανώτερου ιδανικού (όπως π.χ. η συγγραφή ενός βιβλίου) είναι πιθανόν να κάνει κάποιον να παρατηθεί, για ένα μεγάλο διάστημα, από την ικανοποίηση των κοινωνικών του αναγκών. Υπάρχουν δηλαδή περιπτώσεις στη ζωή του ανθρώπου που κάποια επίπεδα αναγκών είναι ανταγωνιστικά ή και συμπληρωματικά μεταξύ τους. Τέλος, ο τρόπος και η ένταση με την οποία ικανοποιεί ένα άτομο τις ανάγκες του επηρεάζεται από παράγοντες όπως η κουλτούρα, η παιδεία, η εργασία, το εισόδημα, το κοινωνικό περιβάλλον που διαβιεί, τα ιστορικά, πολιτικά, οικονομικά και πολιτισμικά δεδομένα και η εκάστοτε συγκυρία ζωής που διαμορφώνουν τη συμπεριφορά του. Με άλλα λόγια το μοντέλο του Maslow δεν είναι στατικό, αλλά μεταβάλλεται εξελισσόμενο στο χρόνο καθώς επηρεάζεται από παράγοντες όπως ο πολιτισμός, η ανάπτυξη, η τεχνολογία, οι προσδοκίες, οι μεταβολές αξιών κ.α.